

Vikingerne stammer fra 1800-tallet. Det var ikke i det århundrede, de levede, men det var der, interessen og forestillingen om, hvordan de så ud, for alvor blev skabt. I den turbulente periode, hvor både Danmarks grænse og styreform blev ændret, blev fortiden flittigt dyrket og fortolket. En periode, der fik særlig opmærksomhed, var vikingetiden.

MARTIN BRANDT
DJUPDRÆT

IKINGEN BLIVER TIL

●● Nogle fester er så særlige, at man bagefter taler om dem i årevis. Sådan en fest var Nordisk Høitid, der foregik 13. januar 1845. De studerende i København havde inviteret til nordisk studentermøde i Den Kongelige Skydebanes sal. Rummet var pyntet op. Der var lysestager og god mad på bordene, fællessang til middagen, udsmykning på væggene og særligt indbudte gæster. Festens omdrejningspunkt var den fælles nordiske historie og kultur. I avisen *Fædrelandet* kan man læse, at talerne var gode. Maden og øllet var utvivlsomt også fremragende, men det, der har gjort begivenheden bemærkelsesværdig, var udsmykningen. Tre unge malere, Lorenz Frølich, P.C. Skovgaard og J.Th. Lundbye, havde stået for udsmykningen, der bestod af en række billeder, der i meterhøje versioner viste Thor, Odin, Stærkodder og andre guder og helte fra den nordiske oldtid. Figurerne på billederne var af en helt anden type, end man var vant til at se. De var ikke udtalt yndefulde eller elegante og var langt fra det antikke idealmenneske, som billedkunsten ellers dyrkede. Det, de nye helte til gengæld havde, var styrke, mandskraft, et stålsat blik – og en snert af landlighed. Nu skulle man ikke længere være spændstig og elegant for at være en helt eller en gud, men snarere stærk, robust og bestemt, og det gjorde ikke noget, at man lignede en hårdtarbejdende sjællandsk fisker eller jysk bonde. Det var til den fest, at den visuelle fremstilling af den nordiske viking, som vi stadig bruger i dag, for alvor blev skabt.

Figurerne og stilen blev hurtigt populær, og Frølich leverede i de kommende årtier illustrationer af vikingetiden og de nordiske guder til et væld af skolebøger og populære bøger om Danmarks historie.

I dag synes vi ikke, at der er noget mærkeligt ved, at en viking ser nordisk ud, eller at de fleste kender lidt til vikingetiden og nemt kan genkende et billede af en viking. Det var ikke en selvfølge før 1800-tallet. Nye tanker om frihed og det nationale og et århundrede præget af krig mod andre stater var med til, at dyrkelsen af landets egen fortid for alvor blev folkelig.

1700-tallets viking

I 1700-tallet blev historien en moderigtig ting at beskæftige sig med. Udgravningerne af den romerske by Pompeji begyndte for alvor i 1748, og tidens hotteste mode var inspireret af antikkens stil og statuer. Arkitektur, malerkunst og videnskab fik fokus på den romerske antikke fortid. Nordens egen fortid blev også et emne, som kunstnere begyndte at forholde sig til, men hvordan denne fortid kunne se ud, var ikke blevet defineret endnu. Billedhuggeren Johannes Wiedewelt, professor ved Det kongelige danske Kunstakademi, var en af de kunstnere, der var interesseret i den nordiske oldtid, men hans udtryksform var dikteret af en anden fortid: Den græsk-romerske antik. Han forestillede sig i artiklen „Tanker om Smagen udi Konsterne i Almindelighed“ fra 1762, at „Figurerne blev Græskiske og Navnene Gothiske“, det vil sige nordiske. Det nordiske måtte gerne være et selvstændigt emne, men stilmæssigt var det den yndefulde antik, man skulle stræbe efter.

Udsmykning af Lorenz Frølich ved festmiddagen *Nordisk Høitid* 1845. Billederne viser guderne Thor og Odin og tre sagnhelte, norske Ørvarodd, Holger Danske og svensk/danske Stærkodder

I slutningen af 1600-tallet var der blevet indsamlet mange islandske sagaer, og i løbet af 1700-tallet blev denne digtning og litteratur fra vikingetiden gjort tilgængelig gennem bøger. Det danske hof bestilte i 1750'erne schweizeren Paul-Henri Mallet til at skrive om Danmarks historie. Det var for at brande Danmark bedre i udlandet, og det produkt, Mallet leverede, var en oversættelse af Snorre Sturlassons *Edda*, det vil sige islandske sagaer og fortællinger om de nordiske guder. Mallet beskrev Norden som frihedens hjem, og hans bog blev uhyre populær og oversat til flere sprog.

Historikeren P.F. Suhm udbredte ligeledes kendskabet om det oldnordiske hjemme i Danmark og udgav bøger om den nordiske mytologi. I 1776 skrev Suhm *Danmarks, Norges og Holstens Historie i Udtog, til den studerende Ungdoms Tjeneste*, der blev en af det danske skolevæsens mest brugte historiebøger. Nu skulle det sikres, at ungdommen lærte om landets egen historie. Året efter udkom Ove Mallings opdragende bog til latinskolen *Store og gode Handlinger af Danskere, Nordmænd og Holstenere*, der, som navnet antyder, fortalte, at landet skam altid havde haft dygtige danskere i sin midte.

Ove Malling og P.F. Suhms bøger blev meget populære og var i høj grad med til at udbrede kendskabet til mytologien og personer fra vikingetiden og den hedenske oldtid.

Fortiden var blevet et brugbart redskab for det enevældige styre til at fremhæve den danske helstats glørværdige historie og dermed helstatens kvaliteter.

1800-tallets fortælling om fortiden

Den Franske Revolution i 1789 varslede en ny tid. Enevældige konger kunne ikke længere være sikre på at blive siddende på deres trone, og idéer om frihed og videnskab blev diskuteret over hele Europa. I Frankrig havde folket ikke kun været kongens undersåtter, men havde vist sig som en kraft i sig selv ved at tage magten i landet.

Hvor den enevældige konges stat før havde monopol på fortidsdyrkelsen, blev historien i 1800-tallet allemændseje. Historien blev gennem undersøgelser og nye institutioner som Nationalmuseet systematiseret og videnskabeliggjort, men opblomstringen i bevidstheden om historien skete først og fremmest, fordi den blev dygtigt videreformidlet af digtere, kunstnere og forfattere, og fordi historien flittigt blev brugt af borgerskabet til politiske formål i perioden.

Det første tiår af 1800-tallet var med Napoleonskrigene en skæbnetid for Danmark. England, som havde overtaget til søs, kunne ikke risikere at lade Danmarks store flåde falde i hænderne på fjenden Frankrig og gennemførte i 1801 og 1807 to aktioner mod Danmarks flåde. I 1807 var kravet, at den danske flåde skulle udleveres til England, og som pressionsmiddel bombede englænderne København. Det var verdens første større bombardement af civile mål og resulterede i, at Danmark måtte udlevere flåden til englænderne. I forbindelse med Napoleons invasion af Rusland i 1812 samt kampene i Østrig og i det tyske område i 1813 stod den danske konge

Frederik 6. bag Napoleon, mens Sverige støttede Napoleons modstandere England og Rusland. Napoleon led nederlag, og en konsekvens af dette blev Kielerfreden, hvor Danmark måtte afstå Norge.

Tabet af Norge og tabet af flåden var større end selve skibene og landområderne. Det var også et tab af idéen om Danmark som en europæisk stormagt. For at gøre ondt værre gik Danmark i januar 1813 statsbankerot, og der blev gennemført en drastisk nedskrivning af pengesedlernes værdi.

I disse urolige tider blev der søgt inspiration i fortiden. En digter, der om nogen fik omformet fortidens fortællinger til samtidigt kampfuld digtning, var Adam Oehlenschläger. Oehlenschläger havde ligesom sin samtidige digterkollega N.F.S. Grundtvig læst Suhm og var optaget af den tidlige danske historie.

I 1801 deltog han som del af studenterkorpset i Slaget på Rheden mod England. Den nationale kampgejst derfra brugte han sammen med romantikkens nye idéer om naturens betydning som drivkraft i sin første digtsamling, hvis mest berømte digt er „Guldhornene“. De to kostelige fund fra jernalderen var blevet stjålet fra Kunstammeret og omsmeltet af en guldsmed, og det inspirerede ham i 1802 til digtet, der i de første linjer beskriver tidens ønske om at komme fortiden nærmere:

De higer og søger
I gamle Bøger,
I oplukte Høie
Med speidende Øie,
Paa Sværd og Skiolde
I muldne Volde,
Paa Runestene
Blandt smuldnede Bene.

Flere forfattere begyndte at „hige og søge“ og bruge den nordiske oldtid som materiale i deres bøger. Oehlenschläger skrev i 1807 bogen *Nordiske Digte*, der blandt andet indeholdt et teaterstykke om vikingekongen Haakon Jarl, og året efter udgav præsten og digteren N.F.S. Grundtvig en bog om Nordens mytologi. I 1808 udkom også den første danske oversættelse af Snorre Sturlassons *Edda*, så det nu var muligt for menig mand selv at læse de værker, der havde inspireret Oehlenschläger, Grundtvig, Malling og Suhr.

Vikingetidens mytologi og historier var blevet bestsellermateriale, og de var samtidig fortællinger, der kunne bruges til at mindes en tid, hvor Danmark var et mægtigt rige. Vikingetiden kunne også bruges til at fortælle om vigtigheden af frihed. Det sidste gør Grundtvig i 1832 i *Nordens Mytologi eller sindbilledsprog, historisk-poetisk udviklet og oplyst*, som er hans gennemgang af nordens særlige rolle i verdenshistorien. Bogen indledes med digtet:

Grundtvig på Odins
hest Sleipner, der
sparker ud efter ordene
tysk og latin.
Constantin Hansen,
1846

Frihed lad være vort Løsen i Nord,
Frihed for Loke så vel som for Thor,
Frihed for Ordet i Verdenen ny

Vikingetidens gudeverden bliver her kædet sammen med begrebet frihed, og endda en frihed både for ven og fjende. I bogen understøttes denne sammenkædning med, at friheden beskrives som et særligt nordisk begreb i modsætning til den frihedsundertrykkelse, som Grundtvig så som en del af sydeuropæisk kultur med rødder i Romerriget.

Oldtidsminder og arkæologiske fund

Siden 1600-tallet havde kongen haft et kunstkammer med blandt andet arkæologiske fund, men disse blev kun fremvist for en snæver kreds, der havde kontakt til hoffet. I 1800-tallet var dyrkelsen af landets historie ikke længere forbeholdt hoffet. Nu ønskede en bredere del af befolkningen, særligt borgerskabet, at undersøge og bruge historien. I 1806 skrev sprogforskeren og bibliotekaren Martin Nyerup, at man skulle indrette et museum, hvor den besøgende „fra sal til sal studere ... fremgangen i nationens kultur og begreber, sæder og skikke“. Året efter var han med til at stifte Den kongelige Kommission for Oldsagers Opbevaring. Kommissionen skulle tage vare på de arkæologiske fund og arbejde for, at de vigtigste oldtidsminder blev bevaret. Landets præster hjalp med at indberette om de vigtigste oldtidsminder i deres område, og omkring 200 jættestuer, gravhøje mv. blev fredet i kommissionens tre

Toke rejste disse sten og gjorde disse kumler efter sin måg (her: stedfader) Ebbe, en god thegn, og Tove, sin moder. De ligger begge i denne høj. Ebbe undte Toke sit gods efter sig
GUNDERUP STEN 1

første år. Ud over at samle viden om fortidsminder i landskabet resulterede oldsagskommissionens arbejde også i, at viden om oldsager og fortidsminder blev spredt ud til samtlige sogne i kongeriget og hertugdømmerne. Kommissionen fremsendte til alle sogne et skema med instruktioner, der punkt for punkt gennemgik, hvad præsterne skulle være opmærksomme på, fra gravhøje over runestene, udsmykninger i kirkerne og til fund af oldtidsgenstande i sognet. Og som en hjælp til præsterne var der illustrationer af, hvordan runer og indskrifter fra middelalderen kunne se ud.

I 1816 blev Christian Jürgensen Thomsen sekretær for kommissionen og stod for at systematisere og ordne samlingen i det nyoprettede Kongelige Museum for Nordiske Oldsager, forløberen for Nationalmuseet. Samlingerne kunne i 1819 åbnes op, så rigets borgere nu kunne komme og studere fortidens genstande.

Videnskabeliggørelse af undersøgelserne

I 1836 skrev Thomsen en banebrydende artikel inden for den arkæologiske forskning. I bogen *Ledetråd for nordisk Oldkyndighed* bliver oldtiden opdelt i tre perioder, ud fra hvilket materiale periodens genstande var lavet af. Systematikken med sten-, bronze- og jernalder blev indført.

Thomsen var ikke specielt interesseret i vikingetiden, men hans unge assistent J.J.A. Worsaae blev en vigtig forsker og fortolker af vikingetiden.

Worsaae var elev af Thomsen og videreudviklede arkæologien som en videnskab. Worsaae viste blandt andet sin videnskabelige tilgang til fortiden i en række diskussioner med sprogprofessor N.M. Petersen. Petersen hævdede blandt andet, at vikingekongen Magnus den Godes sejr over venderne ikke var ved Lyrskov Hede, som overleveringen ellers fortalte, men ved Lejrskov nær Kolding, hvor der var mange gravhøje. Worsaae kunne imidlertid bevise, at disse høje var fra bronzealderen og dermed flere tusind år tidligere end slaget. Worsaae satte fokus på genstandene og viste, at grundige genstandsstudier og sammenligninger med andre fund er et mere sikkert grundlag at beskrive fortiden på end gennem sagnene. Worsaae ville meget gerne formidle sine opdagelser og udgav i 1843 den uhyre populære bog *Danmarks Oldtid oplyst ved Oldsager og Gravhøje*. Det var første gang, at en nations oldtid blev beskrevet kun på grundlag af arkæologiske fund.

Worsaae kunne i sine beskrivelser af vikingetiden også bruge nogle af de nye udgravninger, der blev gennemført i perioden. I 1820 blev nordhøj i Jelling udgravet, og det lille Jellingebæger blev fundet. 40 år senere bliver sydhøjen udgravet på initiativ af den arkæologi-interesserende konge Frederik 7. Hans drøm var at finde sin forfader Gorms grav, men graven var tom.

Et rigt gravfund fandt man til gengæld ved udgravningen i Bjerringhøj i Mammen.

Worsaae havde også blik for at inddrage udenlandske fund i forståelsen af vikingetiden. I 1846 fik Worsaae midler af Christian 8. til en studierejse til England,

Frederik 7. i Jelling 1861.
Tegning af
Jacob Kornerup

Toke rejste disse sten og gjorde disse kumler efter sin måg (her: stedfader) Ebbe, en god thegn, og Tove, sin moder. De ligger begge i denne høj. Ebbe undte Toke sit gods efter sig

GUNDERUP STEN 1

Panserskibet Rolf Krake, det mest avancerede danske krigsskib i krigen i 1864, var opkaldt efter sagnkongen

Irland og Skotland for at studere vikingefund i det britiske område. Worsaae påviste gennem sine undersøgelser vikingernes indflydelse i det britiske område. Hans undersøgelser blev oversat til engelsk og tysk og var med til at udbrede kendskabet til vikingernes internationale indflydelse, og i den samtidige politiske situation styrkede det absolut forestillingen om Danmark som en central europæisk magt, at man kunne påvise historiske bånd mellem Norden og de britiske øer.

Worsaae må betegnes som en af Danmarks første professionelle arkæologer, men hans optagethed af fortiden havde først og fremmest et samtidigt kulturelt formål. I hans populære bog om Dan-

marks oldtid fra 1843 beskriver han vigtigheden ved at beskæftige sig med historien:

„Folk, som har Agtelse for sig selv og sin Selvstændighed, kan umulig blive staaende ved en Betragtning af sin nuværende Tilstand alene. Det maa nødvendigviis tillige henvende Blikket paa den forbigangne Tid ... for at erfare, hvorledes det er blevet hvad det er. Thi først naar dette ligger klart for Tanken, faaer Folket fuld Bevidsthed om sin Eiendommelighed, først da kan det med Kraft værne om sin Selvstændighed, og med Iver arbeide paa en større fremtidig Udvikling og derved paa at befordre Fædrelandets Held og Hæder.“

I de lærde kredse var det ikke kun de nye arkæologer, der var fascineret af vikingetiden. I 1870'erne fik juristen og historikeren Johannes Steenstrup gennem et legat mulighed for at studere i udlandet. Hans studier resulterede i firebindsværket *Normannerne*, der blev det første værk, der havde som mål at levere en større samlet beskrivelse af vikingernes virke både i Norden og i andre egne af Europa.

Norden overalt

Kampen i hertugdømmerne var brændstof til det historiske nationale bål. Udgravningerne i 1800-tallet kunne knytte vikingetiden til det danske landskab, og de populære historiebøger af Grundtvig, Worsaae med flere øgede interessen for det oldnordiske. Ud over i arkæologien og litteraturen blev emnet dyrket inden for:

- **Navne:** De nordiske navne som Erik, Hagbard, Harald, Knud, Gudrun, Astrid, Inge, Signe og Thyra blev modenavne i 1800-tallet. De holdt populariteten i det meste af århundredet, og Danmarks første tog – om noget symbolet på moderne tider – fik også en forbindelse til fortids storhed ved at blive døbt Odin.

- **Arkitektur:** Med inspiration fra Norge opstod en særlig oldnordisk byggestil i slutningen af 1800-tallet. Martin Nyerup, der senere tegnede Københavns Rådhus, stod for bygninger til prestigeprojektet „Den nordiske Industri-, Landsbrugs- og Kunstudstilling“ i 1888. Flere af bygningerne blev lavet i den oldnordiske stil med passende træudskæringer og dragehoveder ved gavlene. En anden arkitekt, der dyrkede denne stil, var Thorvald Jørgensen, der med inspiration fra det oldnordiske blandt andet opførte et stort mon-dænt badhotel ved Skagen i 1898.
- **Billedkunst:** Vikingetiden og nordisk mytologi blev et populært emne både i Danmark, Norge, England og Frankrig. Motivvalget var oftest vikingernes eventyrlige og frie liv.

Vikingetiden som periode

Med Thomsens treperiodesystem begyndte der at komme en opdeling af oldtiden i forskellige perioder. Worsaae fortsatte denne tankegang og opdelte både stenalderen, bronzealderen og jernalderen i flere underperioder. Det var ofte i videnskabelige artikler, at Worsaae argumenterede for at nuancere tidsperioderne i oldtiden, men det var ikke tilfældet med vikingetiden, som i stedet fik en særstatus i dansk historieskrivning mellem jernalder og middelalder – en periode, som ikke findes uden for Norden. Begrebet 'vikingetiden' optrådte første gang i et lille populærvideenskabeligt hæfte med titlen *De Danskes Kultur i Vikingetiden*, der udkom i 1873. Ordet 'viking' var brugt i sagaerne i forbindelse med en, der drog på togt. Ordet blev i 1800-tallet jævnligt benyttet og var i 1870'erne det begreb, som det faldt Worsaae naturligt at bruge som den sam-lende betegnelse for perioden.

Vikingetiden havde nu fået sit navn og sin unikke position i historieskrivningen, og for at kunne blive et brugbart massebegreb manglede der kun nogle let af-læselige visuelle symboler – f.eks. en nemt genkendelig hovedbeklædning.

De slesvigske krige

●● I midten af 1800-tallet var fjen-den ikke længere England, men Preussen og andre medlemmer af Det Tyske Forbund. Helstaten Danmark bestod af kongeriget Dan-mark og hertugdømmerne Slesvig Holsten og Lau-enbourg. I marts 1848 blev det klart, at enevældets dage var talte, og en ny forfatning skulle vedtages.

●● Diskussionen om hertugdømmernes tilknytning til kongeriget Danmark og den kommende forfatning førte til Treårskrigen (1848-1851), der var en borgerkrig mellem tysksindede og dansksindede dele af helstaten. Striden blev ikke afgjort og fortsatte med krigen i 1864, hvor Preussen og resten af Det Tyske Forbund støttede op om de tysksindede i hertugdømmerne. Det var en krig, hvor historiske argumenter havde høj værdi.

●● Tidligere tiders grænsedragninger og traktater blev brugt som ligeværdige argumenter i forhold til samtidige forhold. Under krigen i 1864 udløste det et ramaskrig, da overgene-r-al Christian de Meza valgte at trække de danske styrker fra deres håbløse position ved Dannevirke til skansen ved Dybbøl. De Meza blev fyret, selv om det uomtvisteligt var den rigtige militære beslutning at tage, men Dan-nevirke havde historien med sig, ved at en legende forbandt forsvarsværket med Gorm den Gamles dronning Thyra Danebod.

●● I praktisk politik og militærstrategi betød fortiden noget. Danmark tabte krigen i 1864, og hertugdømmerne blev en del af det tyske område. Næ-sten en tredjedel af helsta-ten gik tabt.

Svend Tveskæg blev ifølge fortællingen løskøbt af danske kvinder, som gav smykker i bytte for kongen (udsnit).
Lorenz Frølich 1877

Lorenz Frølich, der var en af malerne, der stod for udsmykningen til studentergildet i 1845, brugte hornhelmen så tidligt som i 1877. Billedet var hans bidrag til en konkurrence, hvor opgaven var at lave historiske billeder til folkeskolen. Motivet, Frølich havde valgt, var fortællingen om de danske kvinders løskøbelse af Svend Tveskæg, der var taget til fange af Jomsborgvikingerne. Vikingerne på billedet er i den nordiske stil, han selv havde været med til at introducere 20 år tidligere. På billedet yderst til højre sidder der en viking med en hornhjelme, hvilket er et nyt element for Frølichs vikinger.

I de næste årtier dukker hornhelmen op flere og flere steder. I 1883 tegner svenske Carl Larsson vikingerne med den, i 1890 har hjelmen bl.a. fundet vej til den engelske børnebog *Grettig the Outlaw*, og i 1895 optræder den på en viking i et menukort om bord på Hamborg-Amerika-linieren *Columbia*. Langsomt, men sikkert blev hjelmen helt ufortjent symbolet på vikingen.

Vikingen kom ind i 1800-tallet som en interessant figur med et stort potentiale. Og det blev udnyttet til fulde. En sjældent set forening af kunstnerisk inspiration, videnskabelige undersøgelser og brugbart politisk spin gav idéen om vikingetiden mere fylde samt gennearbejdede tolkninger. Vikingen kunne forlade 1800-tallet som en kendt og velundersøgt figur, og som en figur, den brede befolkning nemt kunne genkende gennem hjelmen og den nyopfundne, kraftfulde, nordiske stil.

Vikingen får sin hjelm

I dag bliver vikingen ofte afbildet med en hjelm med horn på, og det er egentlig mærkeligt, for der er ingen fund af hornhelme fra vikingetiden, og intet tyder på, at det har været en særlig brugt hovedbeklædning. Der er kun fundet ganske få illustrationer fra vikingetiden af noget, som kan tolkes som en hornbeklædt hjelm, og ingen af dem var kendt, da de første afbildninger kom, som forbandt hornhelmen med vikinger eller nordisk mytologi.

